

SLAGSKIBSARTILLERI I ATLANTVOLDEN

opdateret 20071021

Slagskibsartilleri i Atlantvolden

Rygraden i det artilleri, der beskyttede den danske del af Hitlers Atlantvold, udgjordes dels af beslaglagt dansk kystartilleri, dels af feltartilleri, erobret under de tyske kampagner i vest og øst i årene 1940-41. Noget af dette skyts blev opstillet feltmæssigt på den medfødte hjullavet, men i mange tilfælde blev kanonerne konverteret til sokkellavet og indbygget i Regelbau-bunkere. Mere herom i faktabladet **Feltartilleri i Atlantvolden**. Derudover blev der imidlertid også i ikke ringe udstrækning anvendt artilleri, som man havde hentet fra egne oplagte eller besejrede nationers beslaglagte krigsskibe.

Havenes konger abdicerer

Ved indgangen til 2. Verdenskrig blev slagskibe endnu betragtes om havenes konger, og en hidsig konkurrence mellem nationerne i mellemkrigsårene havde frembragt stadigt større og magtfulde skibe. England lagde så at sige grunden til denne konkurrence allerede i 1906 med lanceringen af Dreadnought-klassen som satte en "big guns only" standard og med et slag gjorde tidligere krigsskibe gammeldags. Tyskland, Frankrig og Italien fulgte snart efter lige som Rusland og Japan, og det blev et prestigespørgsmål og et udtryk for national storhed at have en flåde af mægtige slagskibe.

Som udviklingen snart skulle vise, var disse juggernauter imidlertid lige så dødsdømte som dinosaurerne efter at nye våbenarter, først og fremmest ubåde og hangarskibe, overtog den dominerende rolle på havene.

Efter en række mindre heldige præstationer fra den tyske Kriegsmarines side var Hitler parat til at indse dette, og fra midten af 1943 satsede Tyskland primært på ubåde, og brugte i flere tilfælde kanonerne fra oplagte eller endnu ikke byggede slagskibe som kystartilleri på steder, der ansås for særligt udsatte for allierede landgangsforsøg, eller hvor man ønskede at afspærre et farvand. Ved indsejlingen til Kattegat, opførtes eksempelvis svære kystbatterier med lang rækkevidde, ligesom ved flere vigtige norske havnebyer. De kanoner,

der skal behandles i dette skrift, er her listet efter kaliber og med angivelse af installationssted:

- **15 cm** ved Frederikshavn og på Fanø. Skyts fra de danske skibe Niels Juel og Peder Skram og det tyske Gneisenau
- **28 cm** i Austrått og Fjell fæstninger. Skytset kom fra slagskibet Gneisenau.
- **38 cm** på Vara Festning (Møvik i Norge), ved Hanstholm, ved Oksby (Batterie Tirpitz. Planlagt, ej monteret) og i Batterie Todt (kanalkysten). Skyts; reservekanoner til Tirpitz-klassen,
- **40,6 cm** ved Trondenes (Adolf-kanonen). Skyts; Kanoner udviklet til ny H-klasse slagskibe, som aldrig gik i produktion.

Kaliberen 40,6 cm var de største marinekanoner udviklet af tyskerne under 2. Verdenskrig og blev kun overgået af de jernbanebaserede superkanoner Gustav og Dora, der var belejringsartilleri med en kaliber på hele 80 cm.

Sø- eller landtårn

Et traditionelt slagskibstårn er en omfangsrig affære. Lige som med et isbjerg ser man kun toppen med kanonrørene, men under dækket er der yderligere etager, der rummer primerrum og lademekanisme, ammunitionselevator samt elektriske og hydrauliske kontrol- og kraftenheder.

Tårnets pansring er betragtelig og kan på fronten have en tykkelse på over en halv meter.

Denne søjle roterer sammen med tårnet på kuglelejer, (hvor

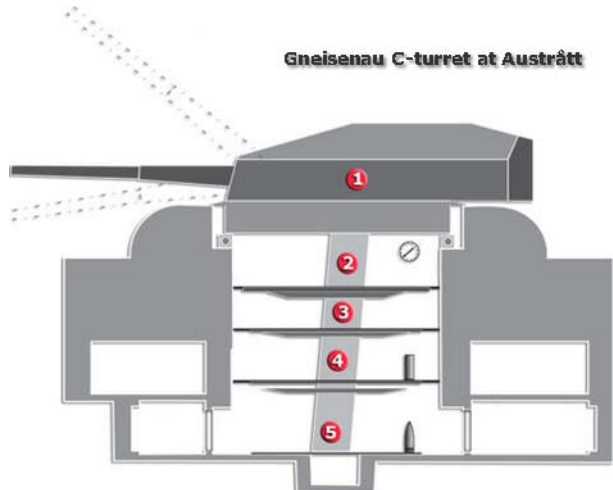

SLAGSKIBSARTILLERI I ATLANTVOLDEN

kuglerne er på størrelse med en håndbold) og hele herligheden vejer nemt 1000 tons eller mere.

En sådan løsning var selvfølgelig kun mulig, hvor man slagtede et slagskib og brugte tårnhederne som kystartilleri, som f.eks. i Trondheim, Bergen og på Fanø (nu Stevns).

1. Kanontårn
2. Hydraulikrum
3. Teknik
4. Kardusplatform
5. Granatplatform

Hvor man kun rådede over selve kanonen, byggede man et såkaldt landtårn i forbindelse med en betonsokkel (brønd) eller indbygget i en bunker, som i Møvik, Hanstholm og Normandiet. Ammunitionssystemet er her mindre automatiseret ligesom pansringen af tårnet er beskedent og kun tilsigter at beskytte mandskabet mod splinter og let ammunition.

Kanonbrønd på Festung Vara (Møvik)

I det efterfølgende afsnit gives en kort beskrivelse af nogle af de krigsskibe, der blev kanibaliserede for at tjene i kystartilleriet.

Kystforsvarsskibet Peder Skram

Kølen til Danmarks største krigsskib under besættelsen blev lagt i 1905, og tre år senere blev skibet søsat med et displacement på 3785 tons og 24 cm kanoner som kraftigste bevæbning.

Peder Skram blev sammen med andre danske krigsskibe sænket i Holmens havn d. **29.8.1943**, 04:35 af egne besætninger for at hindre tysk overtagelse. Hævet af tyskerne og sendt til værftet i Kiel, hvor det – ombygget til antiluftskys- og skoleskib lå opankret i Kielerfjord.

Bevæbningen blev demonteret og sekundærbevæbningen (4 x 15 cm) opstillet på åbne briske i **Pælebjergbatteriet** på Fanø

I april 1945 blev "Adler", som skibet nu hed, sænket ved et allieret luftangreb, men hævet igen og slæbt tilbage til Holmen i København. Ophugget 1949

Artilleriskibet Niels Juel

Kølen til Niels Juel blev lagt d. 21 September 1914, men pga. udbruddet af 1. Verdenskrig blev Orlogsværftets kapacitet prioriteret de skibe, der umiddelbart indgik i flådens sikringsstyrke, og arbejdet på det nye artilleriskib skred kun frem i beskedent tempo. Oprindeligt var det planen, at Niels Juel skulle have været forsynet med to 30,5 cm kanoner i enkelttårne, og en kontrakt om levering af disse var indgået med Krupp i Hessen til den dengang svimlende sum af halvanden million tyske mark.

Da verdenskrigen sluttede og efterlod Europa krigstræt og med det håb, at dette ville være den sidste store krig, debatteredes det heftigt herhjemme, om ikke tanken om et nyt, stort krigsskib burde opgives og det allerede udførte arbejde på skroget ombygges til mere fredelige formål. Enden blev dog, at Niels Juel blev bygget som planlagt, specielt med uddannelsesmæssige og repræsentative opgaver i tankerne.

Med våbenproducenten Krupp, der inden krigen havde modtaget et forskud på kanonerne, blev det drøftet, om ikke købet kunne konverteres til tretten

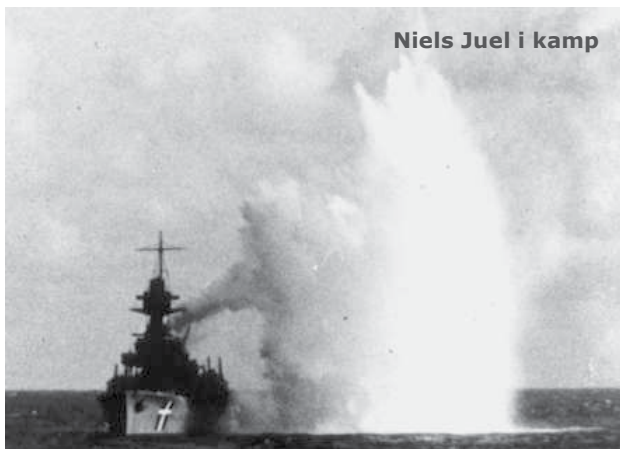

SLAGSKIBSARTILLERI I ATLANTVOLDEN

stk. 15 cm kanoner i stedet for. Den tyske leverandør var positiv, men desværre stod betingelserne i Versailles-freden i vejen for leveringen.

Med Bofors i Sverige som mellemmænd og leverandører, og med Krupps tegninger, kom handlen til sidst i stand til en pris af 160.000 svenske kroner pr. kanon, og i 1923 kunne skibet endelig færdiggøres og indgå i tjeneste i søværnet.

Da tyskerne d. 27. august 1943 krævede den danske flåde udleveret, forsøgte Niels Juel at stikke af til neutral havn, men blev forhindret af tyske sø- og luftstridskræfter. Besætningen løb da skibet på grund, åbnede bundventilerne og ødelagde efter bedste evne armeringen inden de gik fra borde.

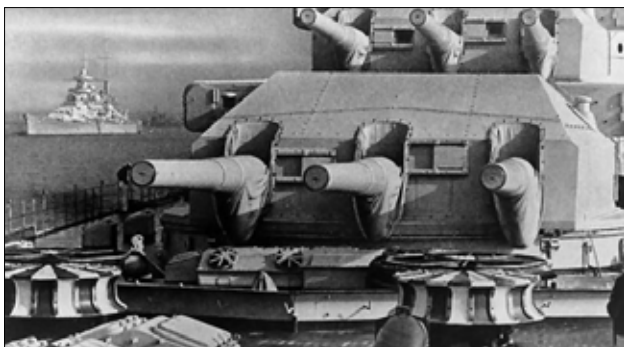

Niels Juel i kamp

Tyskerne bjergede det grundstødte skib og sendte det til værftet i Kiel for at blive repareret. Det indgik senere i den tyske flåde under navnet Nordland. Kanonerne blev afmonteret, repareret og opstillet som kystartilleri på Pikkerbakken ved Frederikshavn og i Kettrup Bjerge ved Fårup.

Slagkrydseren Gneisenau

Gneisenau var en slagkrydser af Scharnhorst-klassen og søsterskib til samme. Kølen blev lagt i maj 1935, og skibet blev døbt d. 8 december, navngivet efter August Neidhardt von Gneisenau, ofte omtalt som den største preussiske hærfører siden Frederik den Store.

Sammen med sin søster var Gneisenau ansvarlig for sænkningen af den engelske hjælpekydser Rawalpindi (et ombygget handelsskib) ved Island i 1939 og begge skibe dækkede invasionen ved Narvik i Norge, hvor Gneisenau måtte tage en enkelt træffer fra det britiske slagskib Renown. Senere fik slagkrydseren dog revanche, da en lang række handelsskibe og allierede krigsskibe, herunder hangarskibet Glorious måtte bukke under for de ni svære 28 cm kanoner.

Den 26 februar 1942 befandt Gneisenau sig i dok på værftet i Kiel, da skibet blev ramt og kraftigt beskadiget under et allieret luftbombardement. Slagkrydseren blev sendt til Gotenhafen for totalreparation og oparmning til 38 cm kanoner og 28 cm skytset blev demonteret og opstillet som ovenfor nævnt

Det beskadigede Gneisenau i dokken

Efter at søsterskibet Scharnhorst blev sænket af britiske flådeenheder 2. juledag 1943 mistede Hitler imidlertid troen på store krigsskibes effektivitet, og det blev opgivet at genopbygge Gneisenau. Skibet blev sænket som blokadeskib ved Gotenhafen i marts 1945.

Primær bevæbning anvendt i kystartilleri

Antal kanonrør	9
Placering	3 x tripletårne
Vægt, Kanonrør	53250 kg
Længde, kanon	1541 cm
Udboring	283 mm (11,1")
Riffelgang, antal	
Projektivvægt, kg	330 (AP), 315 (HE)
Forladning, kg	41
Kardus, kg	74 (i messinghylster)
Mundingshastighed, m/sek	890 (AP), 900 (HE)
Max. rækkevidde, km	Ca. 42,6 km v. 30° elevation

Sekundær bevæbning anvendt i kystartilleri

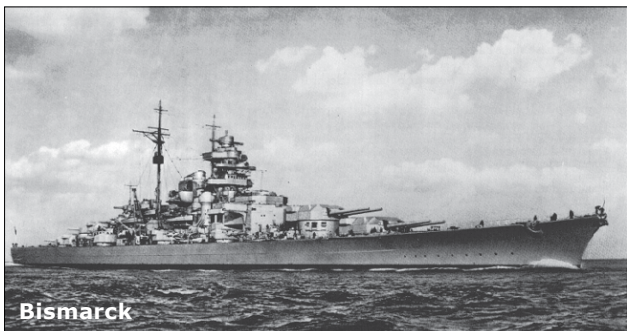
Antal kanonrør	12
Placering	Enkelt- og dobbeltårne
Vægt, Kanonrør	Ca. 9000 kg
Længde, kanon	cm
Udboring	150 mm (5,9")
Riffelgang, antal	
Projektivvægt, kg	
Forladning, kg	
Kardus, kg	
Mundingshastighed, m/sek	
Max. rækkevidde, km	Ca. 22 km v. 30° elevation

SLAGSKIBSARTILLERI I ATLANTVOLDEN

Slagskibene Tirpitz og Bismarck

Disse to sværvægtede var i begyndelsen den tyske flådes (og Hitlers) stolthed, og med otte 14" kanoner, høj tophastighed og radar var de da også – målt med datidens alen – et par frygtindgydende aktiver i den tyske krigsmaskine.

Imidlertid fik ingen af skibene nogen lang eller særlig gloriøs karriere. Som bekendt lykkedes det Bismarck at sænke **HMS Hood**, Englands maritime stolthed fra 1918, men blot for selv at blive sænket af britiske flådestyrker nogle få dage senere. Hangarskibet Ark Royal med dets dobbeltdækker Swordfish torpedo-bombere spillede en vital rolle i sænkningen og understregede slagskibenes sårbarhed over for luftangreb.

Tirpitz karriere var endnu mere ubetydelig, idet de kraftige kanoner faktisk aldrig blev affyret mod et fjendtligt krigsskib. Det meste af sit liv lå slagskibet for anker i Trondheim fjorden, hvor det også endte sit liv, da RAF fik placeret en **Tall Boy** bombe i skibet, der hurtigt vendte rundt og sank med tusind mand indespærret.

Primær bevæbning anvendt i kystartilleri

Antal kanonrør	8
Placering	4 x dobbelttårne
Vægt, Kanonrør	110700 kg
Længde, kanon	19630 cm
Udboring	380 mm (14,96")
Riffelgang, antal	90
Projektilvægt, kg	800/495
Forladning, kg	99,5
Kardus, kg	112,5
Mundingshastighed, m/sek	820/1050
Max. rækkevidde, km	35/55 v. 30° elev.

Ved maksimum rækkevidde var nøjagtigheden, eller måske snarere unøjagtigheden på +/- 400 meter. Efter 250-300 skud var løbet var opslidt og skulle have ny foring.

Bismarck-kanonerne blev som sagt anvendt både i Danmark (Hanstholm) og i Norge (Møvik) som spærrebatteri, der skulle lukke Østersøen af for allieret skibstrafik. Desuden skulle et batteri ved Oksby have beskyttet Esbjerg havn.

Den nye H-klasse

Disse skibe, der stort set aldrig kom længere end til planlægningsstadiet (faktisk blev kølen lagt til to af dem), skulle have været Bismarck-klasseens afløser og de mægtigste slagskibe på verdenshavene, hvis det stod til den tyske Fører. Hitler forlangte indledningsvist at skibene skulle bestykses med 20" kanoner (50,8 cm), men lod sig – da ingeniørerne forklarede ham, at et sådant skib ville blive 300 meter langt og veje 120.000 tons, og at ingen eksisterende tysk havn ville kunne rumme et skib af den størrelse – overtale til 16 tommer skyts, hvorved skibets vægt kunne holdes på det halve.

En serie på seks skibe skulle have været bygget, og opgaven blev udliciteret til fire tyske værfter. Arbejdet blev påbegyndt på to skibene, men blev i 1944 opgivet på grund af krigens udvikling og Tysklands mangel på ressourcer. Af kanonrørene havde Krupp nået at lave ti som blev fordelt på kystbatterier i Trondenes (4), Engeløy, Batterie Dietl (2) og Batterie Lindemann ved Sargatte i Frankrig (3).

Data for kanonerne, som bl.a. fandt anvendelse i Trondenes i Norge, var i store træk sammenlignelige med Bismarck-kanonerne om end granaterne var betragteligt tungere (1250 kg).

Fra Kristiansand Kanonmuseum. Blå granat er 38 cm (Batteri Vara), gul er 40,6 cm (Trondenes)

Stillehavets kæmper

Som et kuriosum kan nævnes at største kaliber i søbaseret artilleri præsterede de japanske superslagskibe Musashi og Yamato, som hver kunne opvise 9 stk 46 cm (18,1") kanoner, der med en mundingshastighed på 780 m/sek. kunne sende en halvanden tons granat 42 km væk. Sammen

SLAGSKIBSARTILLERI I ATLANTVOLDEN

med de seks amerikanske slagskibe af Iowa-klassen; Iowa, New Jersey, Missouri, Wisconsin, Illinois og Kentucky (som i hast blev bygget efter at Japan havde sænket stort set hele USA's flåde af slagskibe ved et overraskende luftangreb på flådebasen Pearl Harbour d. 7. december 1941), og som førte 16" kanoner, var de en kort stund konger i Stillehavet indtil også de blev ofre for udviklingen.

USS Arizona Memorial i Pearl Harbour. Fundament til et kanontårn stikker op over vandet i forgrunden.

De to japanske kæmper blev begge sænket under krigen, mens de amerikanske slagskibe overlevede og endog oplevede at blive rekommissionerede under Reagan. Af alle disse giganter er kun **Mighty Mo** – USS Missouri – endnu i sejlklar stand. Slagskibet ligger i Pearl Harbour som museumsskib.

Kystbefæstning efter 1945

Ved krigens slutning på den europæiske krigsskueplads i maj 1945 havde de allierede jo allerede erobret de tyske kystbefæstninger i Frankrig, Holland og Belgien, de fleste i ødelagt tilstand efter svære kampe. Norge og Danmark blev som bekendt forskånet for egentlige krigshandlinger, og her kunne sejrherrene altså overtage et stort antal helt intakte anlæg.

I Danmark var man hurtigt til at konkludere, at de tyske anlæg – i lyset af den politiske udvikling mellem øst og vest – vendte den forkerte vej. Truslen kom nu fra øst, og følgelig kunne man med sindsro skrotte vestkystens befæstningsanlæg. En kommission beså samtlige anlæg i 1946, og afgav en rapport med anbefaling af hvert enkelt anlægs videre skæbne. Enkelte stykker skyts blev således anvendt i den nye rolle vendt mod øst, som f.eks. kanonerne på Langelandsfortet og Stevnsfortet, men de fleste endte deres liv hos jernhandleren. Museer var der ingen, der tænkte på dengang.

I Norge, hvor kystforsvar traditionelt har en høj prioritet (hvilket den tyske krydser Blücher jo erfarede d. 9. april 1940) overtog kystdefensionen anlæggene og videreførte en del af disse, bl.a. slagskibsbatterierne i Trondenes, Trondheim og Møvik. Flere af anlæggene forblev i tjeneste langt op

i 1960'erne indtil udviklingen endegyldigt var løbet fra dem, og derfor kan nordmændene i dag glæde sig over en række fine museer, som vi herhjemme kun kan glane misundeligt efter.

Dansk kystbefæstning i dag

Egentlig kystbefæstning har med den politiske og våbentekniske udvikling mistet militær betydning, og de sidste danske kystforter er nu museer. To af disse fører endnu gammel tysk slagskibsartilleri som primær bevæbning, og er af mange grunde et besøg værd.

Langelandsfortet

Befinder sig sjovt nok på Langeland, 2-3 km stik øst for Bagenkop. Fortet er opført i 1953 og udgik af aktiv tjeneste i 1993.

Bevæbningen består af fire 150 mm kanoner fra Gneisenau's sekundærbevæbning, monteret i enkelttårne, der er åbne bagtil. Kanonerne er monteret oven på danskbyggede bunkere (der dog har skelet en del til Regelbau-designs). Bunkerne tjener både som ammunitionsbunkere og som kvarter for mandskabet. Der er både automatisk og manuel ammunitionselevator. Læs mere **her**.

Stevnsfortet

Fortet ligger begravet i Stevns Klint, ca. 18 meter under jorden og havde til opgave at beskytte indsejlingen til Øresund og København. Opført 1951 og udfaset i 2000.

Bevæbningen er 2 stk dobbelte pansertårne fra Gneisenau, hver med 2 stk 150 mm kanoner. Der er fuldautomatiske ammunitionselevators fra magasiner dybt nede i klinten. Fortet var endvidere en vigtig radarpost under den kolde krig, og historien vil vide, at det var herfra de første observationer

blev gjort af den konvoj, der sejlede raketter til Cuba under krisen i 1962.

Læs mere **her**.